

عُمْدَةُ السَّالِكِ وَعُدَّةُ النَّاسِكِ

تأليف:

شهاب الدين ابوالعباس أحمد بن النقيب المصري

وفات:

سال ۷۶۹ هجری قمری

ترجمه، تحقیق، تفریح أحادیث و بیان دلائل:

سید مسلم تفت دار

مدرسه امیریہ

جزیره قشم – گیاهدان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ (۲)

ثُمَّ يَقْرَأُ دُعَاءَ الْإِسْتِفْتَاكِ، وَهُوَ: «وَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَىٰ آخِرِهِ^۱، وَيُنْدَبُ ذَلِكَ لِكُلِّ مُصَلٍّ: مُفْتَرِضٍ وَمُتَنَفِّلٍ وَقَاعِدٍ وَصَبِيٍّ وَامْرَأَةٍ وَمُسَافِرٍ، لَا فِي جِنَازَةٍ^۲»

سپس دعای استفتاح می خواند، و آن: «وَجَّهْتُ وَجْهِي» تا آخر آن است. و دعای استفتاح برای هر نمازگزار فرضی، سنتی، نشستهای، بجهای، زنی و مسافری سنت می شود نه در نماز جنازه.

وَلَوْ تَرَكَهُ عَمْدًا أَوْ سَهْوًا وَشَرَعَ فِي التَّعَوُّذِ لَمْ يَعُدْ إِلَيْهِ^۳.

و اگر دعای استفتاح را به عمد یا به فراموشی ترک کرد و در آعوذ بالله شروع کرد بسوی آن بر نمی گردد.

^۱ . عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ كَانَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ، قَالَ: «وَجَّهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا، وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي، وَنُسُكِي، وَمَحْيَايَ، وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَا شَرِيكَ لَهُ، وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَنْتَ رَبِّي، وَأَنَا عَبْدُكَ، ظَلَمْتُ نَفْسِي، وَاعْتَرَفْتُ بِذُنُوبِي، فَاعْفُرْ لِي ذُنُوبِي جَمِيعًا، إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ، وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا لَا يَصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ، أَنَا بِكَ وَإِلَيْكَ، تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ». مسلم ۷۷۱

^۲ . فیض الاله المالک: زیرا بنای آن بر تخفیف و اسراع در جنازه است.

^۳ . فتح الوهاب المالک و فیض الاله المالک: زیرا مکان آن فوت شده است.

تحفه: اگر چه به فراموشی تعوذ کند به دعای استفتاح بر نمی گردد.

وَلَوْ أَحْرَمَ فَأَمَّنَ الْإِمَامُ عَقِبَهُ أَمَّنَ مَعَهُ، ثُمَّ اسْتَفْتَحَ. وَلَوْ أَحْرَمَ فَسَلَّمَ الْإِمَامُ قَبْلَ
قُعودِهِ اسْتَفْتَحَ، وَإِنْ قَعَدَ فَسَلَّمَ فَقَامَ فَلَا.^۴

و اگر تکبیره الاحرام آورد بلافاصله به دنبال آن، امام آمین گفت همراه امام آمین می‌گوید و سپس دعای استفتاح می‌خواند. و اگر تکبیره الاحرام آورد، قبل از نشستن او، فوراً امام سلام داد؛ دعای استفتاح می‌خواند. و اگر (تکبیره الاحرام آورد سپس) نشست و بلافاصله امام سلام داد و او بلند شد پس نه (دعای استفتاح نمی‌خواند).

وَلَوْ أَدْرَكَ الْإِمَامَ قَائِمًا، وَعَلِمَ إِمْكَانَهُ مَعَ التَّعَوُّدِ وَالْفَاتِحَةِ أَلَىٰ بِهِ، فَإِنْ شَكَّ لَمْ يَسْتَفْتَحْ
وَلَمْ يَتَعَوَّذْ، بَلْ يَشْرَعُ فِي الْفَاتِحَةِ،^۵

و اگر امام را در حالت قیام درک کرد و دانست که دعای استفتاح به همراه أعوذ بالله و سوره‌ی فاتحه ممکن می‌شود؛ آن (دعای استفتاح) را انجام می‌دهد. اگر شک کرد (که آیا دعای استفتاح به همراه أعوذ بالله و سوره‌ی فاتحه ممکن می‌شود یا نه؟ در این حالت) دعای استفتاح نمی‌خواند و أعوذ بالله نمی‌گوید. بلکه (بلافاصله) سوره‌ی فاتحه آغاز می‌کند.

فَإِنْ رَكَعَ الْإِمَامُ قَبْلَ أَنْ يُتِمَّهَا رَكَعَ مَعَهُ إِنْ لَمْ يَكُنْ اسْتَفْتَحَ وَلَا تَعَوَّذَ، وَإِلَّا قَرَأَ
بِقَدْرِ مَا اشْتَغَلَ بِهِ،^۶ فَإِنْ رَكَعَ وَلَمْ يَقْرَأْ بِقَدْرِهِ بَطَلَتْ صَلَاتُهُ،^۷ وَإِنْ قَرَأَ حَيْثُ قُلْنَا
يَرْكَعُ، فَتَحَلَّفَ بِلَا عُدْرٍ، فَإِنْ رَفَعَ الْإِمَامُ قَبْلَ رُكُوعِهِ فَاتَتْهُ الرَّكْعَةُ.

(شخصی که امام را در قیام یافت و تکبیره الاحرام آورد) اگر قبل از این که سوره‌ی فاتحه را تمام کند امام به رکوع رفت همراه امام به رکوع می‌رود (به شرطی که) اگر دعای استفتاح نخوانده و أعوذ بالله نگفته باشد.

^۴ . فتح الوهاب المالک و فیض الاله المالک: زیرا با نشستن، وقت آن فوت می‌شود. فیض: و همچنین فاصله طولانی شده است.

^۵ . فتح الوهاب المالک: زیرا سوره‌ی فاتحه رکن، و این دو سنت‌اند. و رکن بر سنت مقدم است.

فیض الاله المالک: زیرا جهت تحصیل سنت، رکن رها کرده نمی‌شود.

^۶ . فتح الوهاب المالک: به مقدار حروفی که از دعای استفتاح خوانده، به همان اندازه از سوره‌ی فاتحه می‌خواند. زیرا با عدول کردن از رکن به سنت، در جمله مقصر است.

^۷ . فیض الاله المالک: زیرا آن مقداری از رکن - که بر او واجب بوده - ترک کرده است.

و اگر نه (دعای استفتاح خوانده و أعوذ بالله گفته است پس) به اندازه‌ای که (به این‌ها) مشغول بوده؛ (سوره‌ی فاتحه) می‌خواند.

اگر امام به رکوع رفت در حالی که او به اندازه‌ی آن (چه گذشت) نخوانده باشد؛ نمازش باطل است.

و اگر (فاتحه) خواند در جائی که گفتیم (باید همراه امام) رکوع کند پس بدون عذری (از امام) تخلف کرد (و همراه امام به رکوع نرفت) پس اگر امام قبل از رکوعش (به اعتدال) بالا آمد آن رکعت از او فوت شده است.

وَيُنْدَبُ بَعْدَهُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.^۸ وَيَتَعَوَّذُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ، وَفِي الْأُولَى أَكْثَرُ، سِوَاءَ الْإِمَامِ وَالْمَأْمُومِ وَالْمُنْفَرِدِ، وَالْمُفْتَرِضِ وَالْمُتَنَفِّلِ حَتَّى الْجِنَازَةِ، وَيُسْرُّ بِهِ فِي السَّرِّيَّةِ وَالْجَهْرِيَّةِ.^۹

^۸ . لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ سوره

نحل، آیه: ۹۸

هرگاه قصد قرائت قرآن داشتید، از شیطان رانده شده به الله عزوجل پناه ببرید.

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ بِاللَّيْلِ كَبَّرَ، ثُمَّ يَقُولُ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا غَيْرُكَ، ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، ثُمَّ يَقُولُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ. صحيح، ترمذی ۲۴۲

هرگاه رسول الله صلی الله علیه و سلم شب به نماز می‌ایستاد تکبیره الاحرام می‌آورد سپس می‌فرمود: خدایا، تو را به پاکی می‌ستایم در حالی که حمد تو را به جا می‌آورم، برکت اسم تو و عظمت و شکوه تو والا گشت. و نیست معبودی به حق جز ذات مقدس تو. سپس می‌فرمود: خداوند متعال بزرگ‌تر است بسیار بزرگ. سپس می‌فرمود: از شر شیطان رانده‌شده به خداوند بسیار شنوا و بسیار دانا پناه می‌برم، از وسوسه‌های شیطان، از کبر او و از سحر او. (طیبی می‌گوید: کبر شیطان کنایه از این است که شیطان با وسوسه در وجود انسان می‌دمد و سبب می‌شود که خود را بزرگ ببیند و دیگران را کوچک بشمارد.)

^۹ . مجموع و تحفه: زیرا در هر رکعتی، قرائت جدیدی آغاز می‌شود (و در قرآن آمده که

هرگاه قصد قرائت داشتید تعوذ کنید).

^{۱۰} . تحفه: زیرا در رکعت اول بر سنت بودن تعوذ، همه اتفاق دارند.

و بعد از دعای استفتاح، "أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ" سنت می‌شود. و در هر رکعتی أَعُوذُ بِاللَّهِ می‌کند و در رکعت اول مؤکدتر است (در این حکم، امام، ماموم، منفرد، فرض گزارنده و سنت گزارنده و حتی نماز جنازه یکسان است. و أَعُوذُ بِاللَّهِ را در نماز سربیه و جهریه، آهسته می‌خواند.

ثُمَّ يَقْرَأُ الْفَاتِحَةَ فِي كُلِّ رُكْعَةٍ، سِوَاءِ الْإِمَامِ وَالْمَأْمُومِ وَالْمُنْفَرِدِ،^{۱۱} وَالْبَسْمَلَةَ آيَةً مِنْهَا^{۱۲} وَمِنْ كُلِّ سُورَةٍ غَيْرِ بَرَاءَةٍ.^{۱۰}

^{۱۱} . مهذب: زیرا قرائت نیست که بلند خوانده شود.

^{۱۲} . قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ. بخاری

۷۵۶

نمازی نیست برای کسی که سوره‌ی فاتحه را نخواند.

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ» ثَلَاثًا غَيْرُ تَمَامٍ. مسلم ۳۹۵

کسی که نماز گزارد و سوره‌ی فاتحه در آن قرائت نکرد پس آن ناقص و غیر تام است، سه بار فرمود.

عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: أُمِرْنَا أَنْ نَقْرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَمَا تَبَسَّرَ. صحيح. ابوداود ۸۱۸

أمر شدیم آن که سوره‌ی فاتحه بخوانیم و آن چه از قرآن امکان دارد.

^{۱۳} . عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ فِي الصَّلَاةِ ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ [فاتحه: ۱] فَعَدَّهَا آيَةً، وَ ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ [فاتحه:

[۲] آيَتَيْنِ. صحيح ابن خزيمة ۴۹۳

أم سلمه می‌گوید: رسول الله صلى الله عليه وسلم در نماز می‌خواند ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ پس آن را یک آیه شمرد و ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ آن را دو آیه شمرد.

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " يَقْرَأُ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ [فاتحه: ۱] ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ [فاتحه: ۲] يَقْطَعُهَا حَرْفًا حَرْفًا. حاکم

در مستدرک ۸۴۷ بر شرط بخاری و مسلم صحیح دانسته و ذهبی با او موافقت نموده است.

رسول الله صلى الله عليه و سلم می خواند: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ حرف به حرف آن را قطع می کرد.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْتَتِحُ صَلَاتَهُ بِـ ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾. ترمذی ۲۴۵. بعضی این روایت را ضعیف دانسته اند. مولف و محقق کتاب مرویات الامام الشافعی ۲۰۹ این روایت را حسن دانسته است.

رسول الله صلى الله عليه و سلم نمازش را با ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ آغاز می کرد.
عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، "﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي﴾ [حجر: ۸۷] قَالَ: فَاتِحَةُ الْكِتَابِ، ثُمَّ قَالَ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ [فاتحه: ۲] فَقُلْتُ لِأَبِي: لَقَدْ أَخْبَرَكَ سَعِيدٌ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ قَالَ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ [فاتحه: ۱] آيَةً. قَالَ: «نَعَمْ». حاكم در مستدرک ۳۰۱۸ صحیح دانسته و ذهبی با او موافقت نموده و حافظ در التلخیص الحبیر ۳۵۱ اسناد آن را صحیح دانسته است.

پسر ابن جریج از پدرش و پدرش از سعید بن جبیر و او از ابن عباس روایت کرده که گفت: (منظور از:) ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي﴾، سوره ی فاتحه است. سپس پدرم گفت: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾. من به پدرم (ابن جریج) گفتم: آیا سعید بن جبیر به شما خبر داده که ابن عباس گفت: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ آیه ای (از سوره ی فاتحه) است؟ گفت: بله.

عَنْ نُعَيْمِ الْمُجْمِرِ، قَالَ: كُنْتُ وَرَاءَ أَبِي هُرَيْرَةَ " فَقَرَأَ ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ [فاتحه: ۱] ثُمَّ قَرَأَ بِأَمِّ الْقُرْآنِ حَتَّى بَلَغَ ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾ [فاتحه: ۷] ، قَالَ: «آمِينَ» ، وَقَالَ النَّاسُ: آمِينَ، وَيَقُولُ كُلَّمَا سَجَدَ: «اللَّهُ أَكْبَرُ»، وَيَقُولُ إِذَا سَلَّمَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنِّي لِأَشْبَهُكُمْ صَلَاةَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. حاكم در مستدرک ۸۴۹ بر شرط بخاری و مسلم صحیح دانسته و ذهبی با او موافقت نموده است.

نعیم بن مجمر می گوید: من پشت سر ابوهریره بودم که قرائت کرد: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ سپس سوره ی فاتحه خواند تا این که رسید به: ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾ گفت: «آمِينَ». و

مردم گفتند: «آمین»، و هرگاه سجود می کرد، می گفت: «اللَّهُ أَكْبَرُ»، و هرگاه سلام می داد، می گفت: قسم به خداوندی که جانم در دست اوست بی گمان من شبیه ترین شما به نماز رسول الله صلی الله علیه و سلم هستم.

عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي نَافِعٌ: «أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ لَا يَدْعُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»، يَفْتَتِحُ الْقِرَاءَةَ بِـ ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾. صحيح، مصنف عبدالرزاق ۲۶۰۸
ابن عمر هرگز ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ را ترک نمی کرد. قرائت را با ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ آغاز می کرد.

۱۴. عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ بَيْنَ أَظْهُرِنَا إِذْ أَغْفَى إِغْفَاءَةً ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مُتَبَسِّمًا، فَقُلْنَا: مَا أَضْحَكَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: «أُنزِلَتْ عَلَيَّ آيَاتُ سُورَةِ ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ فَقَرَأْتُ: فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ. إِنَّ شَانِيكَ هُوَ الْأَبْتَرُ﴾. مسلم ۴۰۰

روزی رسول الله صلی الله علیه و سلم در میان ما نشسته بود که ناگهان وحی بر ایشان نازل شد سپس با تبسم، سر خویش را بالا آورد. ما گفتیم: ای رسول خدا چه چیزی شما را به تبسم وا داشت؟ فرمود: اکنون سوره ای بر من نازل شد، پس تلاوت نمود: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ...﴾

۱۵. عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قُلْتُ لِعُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ: مَا حَمَلَكَمْ عَلَى أَنْ عَمَدْتُمْ إِلَيَّ الْأَنْفَالِ وَهِيَ مِنَ الْمَثَانِي وَإِلَى بَرَاءَةَ، وَهِيَ مِنَ الْمِيثِينَ، فَقَرَنْتُمْ بَيْنَهُمَا، وَلَمْ تَكْتُبُوا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَوَضَعْتُمُوهَا فِي السَّبْعِ الطَّوَالِ فَمَا حَمَلَكَمْ عَلَى ذَلِكَ؟ فَقَالَ عُثْمَانُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا يَأْتِي عَلَيْهِ الزَّمَانُ، وَهُوَ يَنْزِلُ عَلَيْهِ مِنَ السُّورِ ذَوَاتِ الْعَدَدِ قَالَ: وَكَانَ إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ الشَّيْءُ دَعَا بَعْضَ مَنْ يَكْتُبُ لَهُ، فَيَقُولُ: «ضَعُوا هَذِهِ فِي السُّورَةِ الَّتِي فِيهَا كَذَا وَكَذَا» وَكَانَتِ الْأَنْفَالُ مِنْ أَوَائِلِ مَا نَزَلَتْ بِالْمَدِينَةِ، وَكَانَتْ بَرَاءَةُ مِنْ آخِرِ الْقُرْآنِ، وَكَانَتْ قِصَّتُهَا شَبِيهَةً بِقِصَّتِهَا، فَظَنَنْتُ أَنَّهَا مِنْهَا، فَقَبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَمْ يُبَيِّنْ لَنَا أَنَّهَا مِنْهَا، فَلَمْ أَكْتُبْ

سپس سوره‌ی فاتحه در هر رکعتی می‌خواند؛ امام و ماموم و منفرد یکسانند. و بسم الله الرحمن الرحيم آیه‌ای از سوره‌ی فاتحه و (آیه‌ای) از هر سوره به غیر از سوره‌ی توبه است.

وَيَجِبُ تَرْتِيبُهَا^{۱۶} وَتَوَالِيهَا،^{۱۷} [۱] فَإِنْ سَكَتَ فِيهَا عَمْدًا وَطَالَ،^{۱۸} [۲] أَوْ قَصَرَ وَقَصَدَ قَطَعَ الْقِرَاءَةَ،^{۱۹} [۳] أَوْ خَلَّلَهَا بِذِكْرِ أَوْ قِرَاءَةٍ مِنْ غَيْرِهَا مِمَّا لَيْسَ مِنْ مَصْلَحَةِ الصَّلَاةِ؛^{۲۰} انْقَطَعَتْ قِرَاءَتُهُ، وَيَسْتَأْنِفُهَا.

بَيْنَهُمَا سَطَرَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. حاکم در مستدرک ۲۸۷۵ بر شرط بخاری و مسلم صحیح دانسته و ذهبی با او موافقت نموده است.

چه چیزی شما را وا داشت که قصد سوره‌ی انفال کردید که از مثنی است و قصد سوره‌ی توبه کردید که از مئین است و آن دو را در کنار یکدیگر قرار دادید؟ و بسم الله الرحمن الرحيم نوشتید؟ و سوره‌ی توبه را جزو هفت سوره‌ی طولانی قرار دادید؟ عثمان گفت: بر رسول الله صلی الله علیه و سلم زمانی می‌آمد در حالی که سوره‌های معدودی بر ایشان نازل می‌شد. عثمان در ادامه گفت: و هرگاه چیزی بر ایشان نازل می‌شد کسانی که برای ایشان می‌نوشتند را فرامی‌خواند و می‌فرمود: این را در سوره‌ای که فلان چیز در آن ذکر شده، بگذارید. و انفال از اولین سوره‌هایی است که در مدینه نازل شد و سوره‌ی توبه از آخرین سوره‌های قرآن است که در مدینه نازل شد. و قصه‌ی آن شبیه به قصه‌ی انفال است. من گمان کردم که سوره‌ی توبه جزو سوره‌ی انفال است. رسول الله صلی الله علیه و سلم از دنیا رحلت نمود و برای ما مشخص نکرد که این جزو آن سوره است. پس من بین آن دو سوره "بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ" نوشتم.

^{۱۶} . نجم: زیرا نظم قرآن معجز است و رعایت نکردن ترتیب، سبب خلل در اعجاز آن می‌شود.

^{۱۷} . نجم: زیرا قرائت مأثور است.

^{۱۸} . عجاله: زیرا سکوت طویل، بر اعراض او از تلاوت دلالت می‌دهد.

^{۱۹} . قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ. بخاری ۱، مسلم ۱۹۰۷

قطعا اعمال به نیت بستگی دارد.

عجاله و نجم: به خاطر اجتماع سکوت و قصد.

^{۲۰} . عجاله: به سبب اعراض او و ایجاد تغییر در نظم سوره‌ی فاتحه.

و ترتیب سوره‌ی فاتحه و پیاپی خواندن آن واجب می‌شود. پس اگر [۱] در سوره‌ی فاتحه به عمد سکوت کرد و (سکوتش) طولانی شد [۲] یا (سکوتش) کوتاه شد اما (با سکوتش) قصد قطع قرائت داشت [۳] یا در میان آن ذکری یا قرائتی از غیر سوره‌ی فاتحه وارد کرد، که آن ذکر و قرائت از مصلحت نماز نیست؛ (در هر سه مسأله) قرائتش منقطع شده است و قرائتش را تجدید می‌کند.

وَإِنْ كَانَ مِنَ مَصْلَحَةِ الصَّلَاةِ: [۱] كَتَامِينِهِ لِتَأْمِينِ إِمَامِهِ، [۲] أَوْ فَتْحِهِ عَلَيْهِ إِذَا غَلِظَ، [۳] أَوْ سُجُودِهِ لِتِلَاوَتِهِ^۳ وَنَحْوَهَا، [۴] أَوْ سَكَتٍ أَوْ ذَكَرٍ نَاسِيًا؛ لَمْ تَنْقَطِعْ.

^{۲۱} . نجم: زیرا اموری است که از طرف شرع بر آن ترغیب شده است:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ، فَأَمَّنُوا، فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. بخاری ۷۸۰

هرگاه امام آمین گفت پس آمین بگوئید. بدون شک کسی که آمین گفتن او با آمین گفتن فرشتگان موافق شود، هر گناه (صغیره‌ای) که از قبل انجام داده، برایش آمرزیده می‌شود.

^{۲۲} . عَنِ الْمُسَوَّرِ بْنِ يَزِيدَ الْأَسَدِيِّ الْمَالِكِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ يُحْيِي وَرُبَّمَا قَالَ: شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقْرَأُ فِي الصَّلَاةِ فَتَرَكَ شَيْئًا لَمْ يَقْرَأْهُ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، تَرَكَتَ آيَةً كَذَا وَكَذَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَلَّا أَذْكَرْتَنِيهَا». حسن، ابوداؤود ۹۰۷

من حاضر بودم که رسول الله صلی الله علیه و سلم در نماز، چیزی از آیات را ترک کرد و آن را نخواند. (بعد از پایان نماز) شخصی به ایشان گفت: ای رسول خدا! آیه‌ی فلانی و فلانی را رها کردی. رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود: چرا در نماز مرا یادآوری نکردی؟

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " صَلَّى صَلَاةً، فَقَرَأَ فِيهَا فَلَيْسَ عَلَيْهِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ لِأَبِي: «أَصَلَيْتَ مَعَنَا؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَمَا مَنَعَكَ». صحیح، ابوداؤود ۹۰۷

رسول الله صلی الله علیه و سلم نمازی را خواند. در آن نماز، قرآن می‌خواند که قرائت بر ایشان مشتبه شد. وقتی که از نماز منصرف شد به ابی بن کعب گفت: آیا همراه ما نماز گزاردی؟ گفت: بله. فرمود: چه چیزی تو را منع کرد (که قرائت را بر ما نگشودی)؟

و اگر (ذکر یا قرائتی که در اثنای سوره‌ی فاتحه آورد) از مصلحت نماز باشد، مانند: [۱] آمین گفتنش برای آمین امامش [۲] یا گشودن بر امامش هرگاه اشتباه کرد [۳] یا سجودش برای سجود تلاوت امامش و مانند آن [۴] یا به فراموشی سکوت کرد یا ذکر گفت؛ (قرائتش) منقطع نشده است.

وَلَوْ تَرَكَ مِنْهَا حَرْفًا، أَوْ تَشَدِيدَةً، أَوْ أَبَدَلَ حَرْفًا بِحَرْفٍ، لَمْ تَصِحَّ.^{۲۵}

و اگر از سوره‌ی فاتحه، حرفی یا تشدید یا ترک کرد یا حرفی را به حرفی دیگر تبدیل کرد؛ صحیح نشده است.

وَإِذَا قَالَ: "وَلَا الضَّالِّينَ" قَالَ: "آمِينَ"، سِرًّا فِي السَّرِّيَّةِ وَجَهْرًا فِي الْجَهْرِيَّةِ.^{۲۶}

^{۲۳} . عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «صَلَّى الظُّهْرَ فَظَنَّنَا أَنَّهُ قَرَأَ تَنْزِيلَ السَّجْدَةِ». حاکم در مستدرک ۸۰۶ بر شرط شیخین صحیح دانسته و ذهبی با او موافقت نموده است.

رسول الله صلی الله علیه و سلم نماز ظهر خواند (و در آن سجود تلاوت انجام داد، همان گونه که در روایت ابوداؤد ۸۰۷ و غیر او تصریح شده است). ما پنداشتیم که ایشان سوره‌ی سجده خواندند (که به سجود رفتند).

^{۲۴} . فیض الاله المالک: بر نماز قیاس گرفته می‌شود زیرا هنگامی که داخل نماز به فراموشی سخن بگویند، نمازش باطل نمی‌شود.

^{۲۵} . فیض الاله المالک: به سبب تغییر نظم سوره‌ی فاتحه.

^{۲۶} . قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا قَالَ أَحَدُكُمْ: آمِينَ، وَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ فِي

السَّمَاءِ: آمِينَ، فَوَافَقَتْ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. بخاری ۷۸۱

هرگاه یکی از شما آمین گفت و فرشتگان آسمان آمین گفتند. و یکی با دیگری موافق آمد، هر گناه (صغیره‌ای) که از قبل انجام داده برایش آمرزیده می‌شود.

^{۲۷} . فتح المسالک: این قول قدیم امام است که در نماز جهریه، ماموم به همراه امام به جهر آمین می‌گوید و اصحاب ما نیز این قول را ترجیح داده‌اند. اما قول جدید امام این است که در نماز جهریه، امام به جهر آمین می‌گوید اما ماموم آهسته آمین می‌گوید. همان گونه که امام نووی این قول را از کتاب الام نقل کرده است. پس در این مسأله فتوا بر قول قدیم است.

و هرگاه "وَلَا الضَّالِّينَ" گفت؛ آهسته در نمازهای سریه و بلند در نمازهای جهریه، آمین می‌گوید.

وَيُؤْمِنُ الْمَأْمُومُ جَهْرًا مُقَارِنًا لِتَأْمِينِ إِمَامِهِ فِي الْجَهْرِيَّةِ،^{۲۸} وَيُؤْمِنُ ثَانِيًا لِفِرَاعٍ فَاتِحَتِهِ.^{۲۹}

و در نمازهای جهریه، ماموم به همراه آمین گفتنِ امامش، بلند آمین می‌گوید.

نص قول امام در الام: امام هنگام آمین گفتن، صدایش را بلند می‌کند امام مامومین به آهسته می‌خوانند و دوست ندارم که بلند بخوانند اما اگر بلند خواندند چیزی بر ایشان نیست. دلیل بر بلند گفتن آمین:

عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَرَأَ ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾ قَالَ: «آمِينَ»، وَرَفَعَ بِهَا صَوْتَهُ. حسن. ابوداود ۹۳۲

رسول الله صلی الله علیه وسلم هرگاه ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾ می‌خواند، می‌گفت: آمین، و آوازش را بلند می‌کرد.

عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ: ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾، فَقَالَ: آمِينَ، وَمَدَّ بِهَا صَوْتَهُ. صحيح، ترمذی ۲۴۸

وائل بن حجر می‌گوید: از رسول الله صلی الله علیه و سلم شنیدم که قرائت کرد: ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾، پس فرمود: آمین. و آوازش را به آن بلند کرد.

^{۲۸} . عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ، فَأَمَّنُوا، فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينَهُ تَأْمِينِ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. بخاری ۷۸۰

هرگاه امام آمین گفت پس آمین بگوئید. بدون شک کسی که آمین گفتن او با آمین گفتن فرشتگان موافق آید، هر گناه (صغیره‌ای) که از قبل انجام داده برایش آمرزیده می‌شود.

^{۲۹} . زیرا در روایات لفظ "إذا" آمده که لفظ عام است.